

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ռուս-հայոցական պատերազմը. միջնորդութեան հարցը.—Անգլիան իր գործերն է շփուլ.—Թիւրքիան շարունակում է իր ֆաղափականութիւնը.—Բուլղարական իշխանի ընդունուելը Ֆրանց Յովսէփի կայսրից.—Վալդէյ-Ռուսսօի մահը.—Կոմրի ճառը Օսկերրում.—Ժուռնալիստների միջազգային համաժողով Վիեննայում:

Մարշալ Օյաման թէև գրաւեց Լեասեանը, սակայն անկարող եղաւ շրջապատել Կուրոպատկինի դօրքը, որ դուրս պրծաւ վտանգաւոր դրութիւնից և յետ նահանջեց Մուկդէն: Մուկդէնի մօտ երկու կողմերն էլ պատրաստուում են մի նոր հանդէս արիւնալի ճակատամարտի. սեպտեմբերի 4-ին արդէն տեղի ունեցաւ ընդհարում երկու բանակների խուզարկու գնդերի մէջ Վալդէյպուլա գիւղի մօտ, և ռուսները յետ նահանջեցին՝ կատարած համարելով իրանց ստանձնած դերը: Գնեբրալ Կուրոպատկինը կենտրոնացնում է իր ուժերը Մուկդէնի մօտ, և մարշալ Օյաման կրկին կը փորձի շրջապատել նրան այդտեղ:

Պորտ-Արտուրի քաջ պաշտպանները շարունակում են օրհասական ընդդիմադրութիւն ցոյց տալ ճապոնացիներին: Վերջին տեղեկութիւններին նայած՝ ճապոնացիները սեպտեմբերի 6-ից սկսած կարողացել են միջանի նշանաւոր ամրութիւններ ևս գրաւել և աւելի սերտ դարձնել պաշարումը: Այդ պայմաններում հազիւ թէ կարողանայ Պորտ-Արտուրը կանգուն մնալ մինչև բալտիկեան էսկադրայի ժամանումը: Օգոստոսի 20-ին առաւօտեան ժամի 9-ից 30 բոլորէ անց սկսեցին խարխիւները բարձրացնել խաղաղովկեանեան 2-րդ նաւատորմի նաւերը հետեւեալ կարգով. «Димитрій Донской», «Аврора», «Свѣтлана» և «Алмазъ» յաժանաւերը, ապա առ. ժամի 10-ին նաւատորմային զրահակիրները՝ «Ослябъ», «Сисой Великій», «Новаринъ» և «Адмиралъ Нахимовъ» յաժանաւն ու եօթ ակնանաւեր: Ժամի 11-ից 10 բոլորէ անց շարժուեցին «Императоръ Александръ III» և «Князь Суворовъ» զրահակիրները, «Китайъ», «Корея», և «Князь Горчаковъ» փոխադրանաւերը:

Ռուսաստանը իր ցամաքային ուժերն ևս զօրեղացնում է և վերակազմում: Սեպտեմբերի 11-ին տրուած էր գեներալ-ադիւտանտ Գրիպպենբերգի անունով հետեւեալ Բարձրագոյն հրովարտակը.

«Օսկար Կազիմիրովիչ, չափազանց լարուածութիւնը, որով վարում է ներկայ պատերազմը Ճապոնիան և ճապոնական զօրքերի ցոյց տուած յամառութիւնը և պատերազմական բարձր յատկութիւնները գրողւմ են Ինձ նշանաւոր կերպով մեծացնել մեր զինուած ոյժերը պատերազմական գործողութիւնների բեմի վրայ, որպէսզի ըստ կարելոյն շուտ հասնենք վճռական յաջողութիւններու: Որովհետեւ այդ միջոցին զօրքի միաւորների թիւը կը հասնի այն թուանշանին, որի ժամանակ մէկ զօրաբանակի մէջ նրանց թողնելը չէ կարելի թոյլ տալ առանց վնասելու զօրքերի վարչութեան, մանեօվրներ անելու և շարժունութեան յարմարութիւններին, այդ պատճառով Ես անհրաժեշտ համարեցի Մանջուրիայում գործելու համար նշանակուած զօրքը երկու զօրաբանակի բաժանել, պահպանելով նրանցից առաջինի հրամանատարութիւնը Կուրոպատկինի ձեռքում և նշանակելով ձեզ երկրորդ զօրաբանակի հրամանատար: Ձեր երկարատեւ ծառայութիւնը հայրենիքին, որ ընդգծուած է պատերազմական քաջութիւններով և ընդարձակ փորձով զօրքերի պատերազմական նախապատրաստութեան գործում, տալիս է Ինձ կատարեալ վստահութիւն, որ դուք ղեկավարուելով գլխաւոր հրամանատարի ընդհանուր ցուցմունքներով՝ ուղղէք ձեզ վստահացած զօրքի գործունէութիւնը պատերազմի նպատակներին հասնելու համար, և որ ձեր հրամանատարութեան տակ մեր քաջարի զօրքերը ցոյց կը տան իրանց յատուկ քաջութիւնը և դիմացկունութիւնը թշնամու հետ ունեցած կրտուի մէջ ի պաշտպանութիւն հայրենիքի պատուի և արժանաւորութեան: Աստուած օրհնէ ձեզ ի վեհ և փառաւոր ծառայութիւն Ինձ և Ռուսաստանին: Մնում եմ դէպի ձեզ անփոփոխ բարեհաճ: Իսկականի վրայ Նորին Մեծութեան Սեփական ձեռքով գրուած է «Նիկոլայ»:

Ճապոնիան ևս լարում է իր բոլոր ոյժերը՝ ցանկալով, որքան կարելի է շուտ ջախջախել թշնամուն և ժամանակ չտալ նրան զօրեղանալու: Երկու կողմերն էլ բնաւ տրամադրութիւն չեն ցոյց տալիս խաղաղ ճանապարհով լուծելու իրանց վէճը: Թէև զանազան կողմերից լսոււմ են միջնորդութեան մասին առաջարկներ, սակայն աւելի մօտ է երևում ճշմարտութեան հոչակաւոր ֆրանսիական հրապարակախօս և քաղաքական գործիչ Կլեմանսօի հետեւեալ կարծիքը «L'Aurore»-ում. «Քանի՜ ան-

գամ արդէն եւրոպական միջամտութիւնը ունեցել է ճակատագրական հետեանքներ նրանց համար, որոնք համաձայնուել են ընդունել այդ միջամտութիւնը: Բերլինում Ռուսաստանը պէտք է հանգիստ նայէր, թէ ինչպէս իր ձեռքից խլում էին Թուրքիայի վրայ տարած յաղթութեան պտուղները: Նա մինչև այժմ չի մոռացել այդ: Արդեօք եւրոպայի վրայ չէ՞ ընկնում մեղը որ Ճապոնիայի ձեռքից խլում էին այն երկրները, որ նա նուաճել էր Չինաստանում, և այդ երկրները յանձնուում էին Ռուսաստանին: Ճապոնիան անկասկած չի մոռացել այդ, որովհետև ներկայ պատերազմը հէնց եւրոպայի այն ժամանակուայ վարմունքի արդիւնքն է: Ինչո՞ւ պէտք է Ռուսաստանը և Ճապոնիան պատրաստութիւն ցոյց տան ընդունելու միջնորդութիւն նրանց կողմից, որոնք հէնց նման պայմաններում լոկ անբաւականութիւնների առիթ էին տալիս:

Մինչ Ռուսաստանի գլուխը խառն է, «նենդ Ալբիոնը» շտապում է շակել իր գործերը Արևելքում: Յաղթելով դալայ-լամայի թոյլ զօրքերին՝ անգլիացիք մտան նրա մայրաքաղաք Լիսասան, որտեղից փախել էր այդ կրօնապետը՝ ընտրելով իր համար հեռաւոր վանքերից մէկը իբրև ապաստան: Յաղթողի և պարտուածի մէջ պայմանագիր կնքուեց: Երբ Տիբեթի մեծամեծների ժողովում բոլորը ստորագրեցին պայմանագիրը, անգլիական արշաւախմբի գլխաւորը, զնդապետ Իենխեսսենզը, դիմեց տիբեթցիներին հետեւալ ճառով. «Ինչնագիրը կնքուած է: Այժմ մենք ապրում ենք իրար նկատմամբ խաղաղութեան մէջ: Առաջ գոյութիւն ունեցող թիւրիմացութիւնները վերացուած են, և հիմք է դրուած փոխադարձ բարի յարաբերութիւններին ապագայում: Այս դաշնագրի մէջ բրիտանական կառավարութիւնը իսպառ խոյս է տուել ամենափոքր միջամտութիւնից ձեր կրօնական գործերի մէջ: Նա չգրաւեց Տիբեթի աշխարհի ոչ մի մասնիկ, ոչ մի փորձ չարաւ խառնուել ձեր ներքին գործերում և ճանաչեց չինական կառավարութեան գերիշխանութիւնը: Անգլիական կառավարութիւնը միայն աշխատեց որ դուք կատարէք 1890 թուականի պայմանագիրը, որ Հնդկաստանի և Տիբեթի մէջ առևտրական յարաբերութիւններ հաստատուեն, որ ձեզ համար էլ ոչ պակաս ձեռնառու է քան մեզ համար,—նման այն է յարաբերութիւններին, որ կապուած են տիբեթցիներից բացի Չինաստանի այլ մասերի հետ և,—միւս երկրները: Յետոյ Անգլիական կառավարութիւնը ձգտում էր որ Տիբեթը յարգանքով վերաբերուի Անգլիայի ներկայացուցիչներին և որ դուք չչեղուէք ձեր աւանդա-

կան քաղաքականութիւնից միւս երկրների հետ ձեր յարաբերութիւնների մէջ, եւ ձեզ խոստանում եմ անգլիական կառավարութեան անունից որ այս դաշնագիրը խստորէն կը գործադրուի մեր կողմից: Դուք էլ պէտք է խստորէն հետևէք նրան. նրա ամեն մի խախտումը, առևտրի ամեն մի ճնշում և ամեն մի անարգանք բրիտանական հպատակների նկատմամբ կամ նրանց պատճառած վնասը նկատողութեան կ'առնուին և կը պատժուին: Դուք մեր մէջ գտնուելիք թշնամիներ, երբ դուք չէիք կատարում ձեզ վրայ պայմանագրերով դրուած պարտականութիւնը և յարգանք չէիք ցոյց տալիս Անգլիայի ներկայացուցիչներին: Իսկ եթէ դուք կը կատարէք պայմանագիրը և ցոյց կը տաք քաղաքավարութիւն—դուք կը գտնէք մեր մէջ բարի բարեկամներ: Յոյս ունիմ որ մենք այլևս երբէք ստիպուած չենք լինի ձեզ հետ վարուելու ինչպէս թշնամիների հետ:

Այդ գեղեցիկ խօսքերը իսկապէս յիշեցնում են դառն հաբեր ոսկեջրելու սովորութիւնը, որ ընդունողը մի քիչ մխիթարուի... Կասկած չկայ որ հզօր Անգլիայի կոնտրոլի տակ անցաւ թոյլ Տիրեթը, և երբ հարկը պահանջի, գայլի և գառնուկի առակի մէջ դուրս բերուած խօսակցութիւններ էլ կը լսուեն... Առայժմ տիրեթցիները պարտաւորուում են վճարել 7,500,000 ռուբլի պատերազմական տուգանք. այդ տուգանքի երաշխաւորութեան համար առայժմ բրիտանական զօրքերը գրաւելու են Չումբի հովիտը: Տիրեթը այսուհետև իրաւունք չունի իր հողի որևէ կտոր ծախել կամ առկապելով օտար պետութեան առանց Անգլիայի հաւանութեան. նոյն սահմանափակումը երկաթուղային, հեռագրական գծեր անցկացնելու, հանքեր շահագործելու նկատմամբ: Լաւ «անկախութիւն» է:

Անգլիան ուժեղացնում է իր ազդեցութիւնը և հարաւային Պարսկաստանում: Բարեկամական ցոյցեր են տեղի ունենում և Թիւրքիայի նկատմամբ. բրիտանական նաւատորմը այցելութիւն տուաւ Պոլսում՝ Սուլթանին, որ ամենասիրալիք ընդունելութիւն ցոյց տուեց անգլիական ծովապետներին:

Սանտիմենտալ մոտիւններով ոչ մի դիպլոմատիա չի դեկավարւում. այդ ճշմարտութիւնը լաւ ըմբռնել է Սուլթան Համիդը սկսած այն օրից, երբ նա գահ բարձրացաւ իր եղբոր Մուրադի տեղ՝ գահից զրկելով և իբրև պետական կալանաւոր պահելով նրան մինչև նրա մահը: Ի դէպ՝ միջանի ամիս առաջ մեռաւ և անփառունակ թաղուեց այդ դժբախտ Մուրադ Ն-րդը: Թիւրքիայում հրատարակուող թերթերին հրամայուած էր՝

Մուրադի մահուան չորս տողից աւելի չնուիրել: Ահա այդ Սուլթան Համիդը 1876 թուականից մինչև այժմ շարուակում է իր ճարպիկ խաղը ևրոպական անսիրտ դիպլոմատիայի հետ:

Մակեդոնիայում դեռ չեն իրագործուած մշակուած բեֆորները, և ալբանացիները, Սուլթանից սիրուած ալգ «ապրատամբները», կրկին սկսել են իրանց վայրագութիւնները Հին Սերբիայում այնպէս, ինչպէս քրդերը Հին Հայաստանում: Թիւրք փաշաները իբրև թէ կուում են ալբանացիների դէմ, մինչդեռ ևրոպացիներին հանգստացնելու համար դրանք նոյնն են անում, ինչ որ դայիակները, երբ երեխաների լացը կտրելու համար ցոյց են տալիս թէ ծեծում են նրանց վշտացնողներին: Նոյն կոմեդիան կատարում են Շաքիր կամ Սուլէյման փաշաները, ցոյց տալով թէ «ճնշում են» ալբանացիներին, «կուում են» նրանց դէմ, որպէսզի լռէ լաց լինող Եւրոպան... Եւ այդ կոմեդիան կրկնւում է անվերջ առանց ձանձրացնելու մեծ երեխաներին: Բոլորին յայտնի է թէ ինչ ազդեցիկ դեր են կատարում ալբանացիները Իլդըզ Գեօրկում: Առհասարակ ալբանացիները և թիւրքերը շատ լաւ են իրար հասկանում և հիանալի կերպով կատարում, են ստանձնած դերերը:

Այժմ երբ Ռուսաստանը զբաղուած է Հեռու-Արևելքում Աւստրո-Ունգարիայի վարկը բարձրացել է Բալկանեան թերակղզում: Մի փաստ, թէև ինքնըստինքեան չնչին, բաւական բնորոշ է ներկայ մոմենտի համար: Յայտնի է որ այն օրից, երբ բուլղարական իշխան Ֆերդինանդը Ռուսաստանի հետ հաշտուելու համար իր թագաժառանգ Բոլիսին ուղղափառ դարձրեց, Վիեննայի արքունիքում սկսեցին սառնութիւն ցոյց տալ կաթոլիկութիւնը քաղաքական հաշիւներին զոհած իշխանին: Այդ սառնութիւնը այնտեղ էր հասնում որ Ֆրանց Յովսէփը միջանի տարի շարունակ չէր ընդունում իշխանին: Այժմ, ինչպէս ասում են, անգլիական թագաւորի միջնորդութեան շնորհիւ, Ֆրանց-Յովսէփ կայսրը համաձայնուել է ունկնդրութիւն շնորհել բուլղարական իշխանին, որ ներկայանալով հաւաստեացրել է թէ ինքը հանդիսանում է Բալկանեան թերակղզու վրայ խաղաղութեան պատուար և պատրաստ է իսկական միջոցներ ձեռք առնել վերջ դնելու համար յեղափոխական շարժումներին թիւրքական երկրներում:

Այդպէս անա ամեն մէկը իր մասին է մտածում, և վա՛յ նրանց, որոնք դիպլոմատիայի սանտիմենտալ զգացմունքների վրայ օդային ամրոցներ են կառուցանում...

Ֆրանսիան էլ իր ներքին գործերով է զբաղուած, մոռանալով միջանի ամիս առաջ արտասանուած ճառերն ու խոստումները Մակեդոնիայի և Թիւրքիայի ասիական նահանգներին նկատմամբ։ Արմատական Կոմբը այդ կողմից ոչնչով չի տարբերուում իր չափաւոր հանրապետականախորդ Վալդեկ-Ռուսսօից, որի յանկարծակի մահը երկու ամիս առաջ մեծ ցաւ պատճառեց Ֆրանսիային։

Կոմբը իրան յատուկ կտրականութեամբ և եռանդով շարունակում է կռուել կղերականութեան դէմ և այժմ պատրաստում է իրագործել իր մեծ նպատակը—եկեղեցու անջատումը պետութիւնից։

Օգոստոսի 22-ին Օսկերրում նա մի նշանաւոր ճառ արտասանեց՝ նուիրած յիշած հարցին։ Կոմբը յայտնում էր թէ նա ընաւ չէր ուզի կարկատաններով շտկել Վատիկանի հետ հանրապետութեան յարաբերութիւնները. «Միակ ելքը որ մնում է հոգեւոր և աշխարհական իշխանութիւնների համար, դա պահապարդանն է փոխադարձ համաձայնութեամբ։ Սոցիալական խաղաղութիւնը և կրօնական ազատութիւնը այդ է պահանջում։ Կոմբը ընաւ երկիւղ չունի եթէ Հռոմը կը խլի Ֆրանսիայից կաթոլիկների հովանաւորութիւնը Արևելքում. «Մեր վարկը և ազդեցութիւնը այժմ կախուած է բացառապէս մեր նիւթական հզօրութիւնից և պատուի, արդարութեան և մարդկային համերաշխութեան այն սկզբունքներից, որոնք արդէ Ֆրանսիային տուին առանձին դիրք աշխարհում»։ Գեղեցիկ, բայց իրականապէս ոչ ճիշդ խօսքեր. յիշեցէք միջանի վաշխառուների շահերի պաշտպանութեան առիթով Ֆրանսիական նաւատորմի առաջումը Թիւրքական ջրերը և միւս կողմից հայկական կոտորածների ժամանակ Ֆրանսիայի բռնած դիրքը...

«Արդարութեան, մարդկային համերաշխութեան» մասին աւելի անկեղծ կերպով խօսում են բոլոր երկրներում լաւագոյն մամուլի ներկայացուցիչները, սակայն ցաւը այն է որ սակաւաթիւ ազնիւ մամուլի դիմաց կանգնած են աւելի բազմաթիւ անազնիւ, կաշառուող, մոլորեցնող տպագրական խօսքի ներկայացուցիչները։

Ճանաչելով մամուլի՝ այդ եօթերորդ մեծ պետութեան՝ ոյժը, այս աշխարհի հզօրներն անգամ աշխատում են զանազան միջոցներով իրանց համար պաշտպաններ կամ կուսակիցներ գտնել գրչով զինուած դասակարգի մէջ։

Բնականաբար որքան բարձր է որեւէ երկրի կուլտուրան, այնքան տարածուած է նրա մամուլը, որեւէ և այնքան զօրեղ է

նրա հասարակական ազդեցութիւնը: Թէ ինչ մեծ նշանակութիւն են տալիս կառավարական շրջանները մամուլին՝ այդ երևաց մամուլի Միջազգային Համաժողովի անդամներին Վիեննայում ցոյց տուած ընդունելութիւնից: Օգոստոսի 18-ին ըայխարտի շինութեան մէջ էրցհերցոգ Բայներ՝ Ֆրանց-Յովսէփի կայսեր անունից բացեց մամուլի միջազգային X համաժողովը: Աւստրիական առաջին մինիստր Կեօրբերը, որ ճարտար է գեղեցիկ ճառեր արտասանելով, իր ճառի մէջ ցոյց տուեց մամուլի ահագին դերը՝ ազգերի մէջ արդարութեան և հանրային բարիքի գիտակցութիւնը զարթեցնելու գործով, ջատագովեց մամուլի կատարեալ ազատութիւնը, համարեց մամուլը հասարակական շահերի պաշտպան: Նա ի միջի այլոց ասաց. «Ես յաճախ փոստսի եմ որ ինձ չի տրուած հրապարակախօսի տաղանդ»:

Բայց հրապարակախօսութիւնը տաղանդաւոր, սակայն ոչ ազնիւ մարդկանց գրչի տակ յաճախ դառնում է չարիք: Այդ պատճառով առանձին համակրութեամբ պէտք է վերաբերուել համաժողովի մէջ երկու անդամների արժարժած հարցերին. մէկի հեղինակն էր Վիեննայի թերթերից մէկի խմբագիր Վիլհելմ Զենգերը, իսկ միւսինը՝ անգլիացի հրապարակախօս Բերլմին: Զենգերը առաջարկում էր հիմնել «միջազգային պատուի դատարան» գրողների համար: Իսկ Բերլեմին առաջարկում էր որ կոպիտ, զրպարտական ցոյցերը ամբողջ երկրների և ազգերի նկատմամբ համարուեն յանցանք, որ պէտք է դատուի պատուի միջազգային դաշնակցութեան կողմից: Երկու առաջարկներն էլ միաձայն ընդունուել են, և որքան առատ հունձ կ'ունենան այդ դատարանները, հրը սկսեն մաքրել մամուլի Աւգեան ախոռները...

Ղ. Ս.